

skej aktivity, z ktorého vyrastá sloboda, Jaroszewski v súčasnosti prezentuje slobodu z indeterminizmu, ktorá vzniká akýmsi omylom prírody a dejín. Alebo že by doba bola taká beznádejná?

Keby sa autor držal vecí, názory by sa boli vyjasnili, ale keď sa držal iba názorov, všetko sa splietlo. Držať sa vecí — to by stráviló látku, na ktorú sa podujal. Na to akoby mu chýbali orgány, tak i tie si pribral zvonku, lenže to už nie sú orgány vlastného života. Obe strany stuhli oproti sebe: život zastupuje „prax“, vedomie „teória“. V ich „jednote“ človek ako objekt i ako subjekt sa vytratil, lebo keď Jaroszewski chce poznávať človeka, nerobí to ako človek, ale ako ideológ. Z toho vznikla viacnásobná ilúzia. 1. Jednu z nich by sme mohli nazvať metafyzickou ilúziou alebo ontologickou substitúciou: o čo menšia je závažnosť ľudí pre seba, o to väčšia je ich podmienenosť; čím viac je človek viazaný účelom holej sebazáchovy, tým vyššie nadeň vystupuje to, čím sa zachováva; preto sa „prax“ stala samostatnou silou, lebo ľudia ešte nevedeli obhájiť svoju samostatnosť, prax premočila človeka len preto, že si sám nestačil. 2. Pokračovaním tejto inverzie je mystifikovaná metóda: svet poznávame pomocou toho, čo už vieme, ale ak sa znalosť osamostatní v „dialektike“ alebo v inej po-

dobe — na názve nezáleží — všetko sa obráti a potom poznávame poznané pomocou sveta, ktorý je tu na ilustráciu. 3. Dokiaľ sa spoločný život nestane vecou slobodného života individuí, spoločné vedomie sa nevyhnutne osamostatňuje od ľudí a podrobuje individuálne. Vytvára sústavu hodnôt pripomínajúcu spoločenský poriadok, ktorý ľudí pripravuje o ich možnosti a potom ich druhotne prideliuje pod podmienkou, že budú bezvýhradne oddaní a vďační. Tento axiologický klam má teda reálny základ. Keď formy bytia oddelíme od ľudí a potom ľudí uvedieme do závislosti od nich, dostaneme súhrn hodnôt stojacich nad ľuďmi: človek olúpený o svoju životnú činnosť = „bytosť praxe“, to, o čo bol olúpený — = „prax“ sama, takisto svet olúpený o samopohyb = substancia, samopohyb odtrhnutý zo sveta = „dialektika“. Príroda, spoločnosť, individuum sú mŕtve, upír metafyziky im vycísal životné sily, aby ich potom vrátil, no nie už ako sily prírody a človeka, ale substancie a fluidá, ako spojivá a rozlučovadlá sveta v ich ideologických funkciách. Jaroszewského pokus je významný tým, ako reprezentuje tento ideový pohyb. Jeho kniha má svoju hodnotu a stojí za to, aby sa čítala už pre to, že je taká, aká je.

S. M.

O NOVEJ METÓDE VEDECKEJ RECENZIE¹

Kniha *Normalita a mravnosť osobnosti* bola skoncipovaná s poslaním potencovať povahoznaleckú a filozofickú kultúru širšej verejnosti. Jej teoretická úloha spočíva v kategoriálnej analýze psychologických faktov a vo vytvorení syntetického pohľadu na charakterologickú normalitu a jej primeranú mravnosť. Toto funkčné hľadisko viedlo ma potom napr. uviesť iba metódy, ktorými môže pracovať oriento-

vanejší človek, napr. umelec, pri pozorovaní a analýze pováh. Vyslovene uvádzam: „Našou úlohou tu však nie je podať prehľad a rozbor výskumných metód osobnosti, ale metód *rozoznávania* osobnosti, či už v praxi alebo v diagnostike, a aj to iba pre prvú, dôkladnejšiu informáciu“ (s. 63). Preto je nezmyselné, aby som uvádzal Piagetove epistemologické postupy, Eysenckovu metódu ortogonálnych faktorov, Cattellovu alebo Guilfordovu metódu zošikmených faktorov, graficko-topologickú me-

¹ ZELINA, M.: Osobnosť vo svetle filozofie, Filozofia 3, 1971, s. 324—325.

tódu K. Lewina, matematickej faktorovej analýzy. Tieto metódy nezaujímajú nepsychológa a nepracuje s nimi ani psychiater. Kapitolka sama má názov Metódy rozoznávania osobnosti, čo samo už naznačuje v texte uvedené omedzenie témy.

Psychológia sa dotýkame sústavnejšie v dvoch kapitolách, a to v kapitole o typológiách a v kapitole Z histórie koncepcií a teórií osobnosti. Táto posledná kapitola má 14 strán, z ktorých *psychologickým teóriám venujem iba štyri strany*. Obvykle sa vo filozofických dielach psychologické smery ani nespomínajú. Tu však išlo o zvýraznenie historického štádia, v ktorom psychológia siahla k tej istej kategórii obsažného celku, ku ktorej dospela dialektická filozofia už predtým. Preto pripomínam aj psychológiu, ale podávam iba najnutnejšiu charakteristiku hlavných smerov s nevyhnutným uvedením niektorých predstaviteľov, či už v texte, alebo vo veľmi redukovanom zozname literatúry. Mojm cieľom nebolo podanie súborného referátu o psychologickkej personológii, ale iba dokumentovanie tézy o vývoji psychológie a filozofie. Viacerých autorov, ako napr. Piageta a Lewina som uviedol iba v úspornom zozname literatúry a viacerých som ani neuviedol v predpoklade, že odkazy na nich obsahujú citované knihy. Ak by som bol chcel podať súborný referát z psychológie, bolo by mi to bývalo veľmi ľahké. Mohol som sa oprieť o mnou citované vynikajúce dielo, o Lerschovu a Thomaeho Handbuch der Psychologie, ktorá sa už roky nachádza v študentskej študovni bratislavskej univerzitnej knižnice a z ktorej možno čerpať temer všetky významné poučenia, ktoré mi môžu vytykať, že som ich neuviedol. Uviedol som však stopu, po ktorej môže ísť každý, ak má o to záujem. Viac v tejto knihe nebolo mojou povinnosťou (s. 172, pozn. 8).

Podľa možnosti som vyberal takých autorov, o ktorých sa mohlo predpokladať, že sú vzdelanejšej verejnosti známejší, prípadne vydavateľsky verejnosti prístup-

nejší, ako napr. Levitov, Kovalev. Tú istú zásadu som sledoval aj pri výbere typológií, podrobovaných filozofickej analýze so stanoviska pojmu charakterologickej normality. Pre takúto analýzu sa prirodzene hodia už známejšie typológie a nie typológie najnovšie, o ktorých ani psychológovia veľa nepíšu. V Náčrte teórie osobnosti som sa pridržal u nás a v NDR zaužívaných učebníc psychiatrie, pretože práve psychiatria má s analýzou osobnosti dlhšie skúsenosti než psychológia a jej metódy sa klinickou praxou znovu a znovu preverujú. Len podivný omyl, že kniha je prevažne psychologická, vedie k nepriemeraným požiadavkám. Nepísal som túto knihu pre psychológov a psychiatrov, ktorí majú dosť svojej literatúry, takže ich z mojej knihy môže zaujímať jej filozofická stránka, dialektika človeka, *integrálna súčasť dialektiky prírody a základ historickomaterialistickej dialektiky spoločnosti a človeka*. Podávam logickú analýzu pojmu obsažného celku, kedysi znovuoobjaveného Heglom a prevzatého Marxom (s. 21). Kategóriu totality a systému možno podľa F. Engelsa čerpať práve tak z psychických, ako aj zmyslovo-empirických faktov, pričom logika tejto kategórie, obsaženej v praxi, vlastní súvis subjektívna s materiálnom, *leninský súvis vedomia s bytím*. Pokiaľ som v tejto súvislosti operoval s psychologickým materiálom, mal som na mysli najmä *spoločenskovedne orientovanú psychológiu*, pretože je pre nepsychológov najvýznamnejšia (s. 32, 70).

Cieľom knihy bolo prekonanie predsudku, ktorý otvorene ovláda značnú časť najmä západnej gnozeológie, že *kategória celku nie je pojmove vystihnuteľná*, logicky konštituovateľná, a teda skúmateľná zo stanoviska teórie odrazu. Duševný život potom vraj možno iba intuitívne poznávať, nie však pojmove vystihnúť (s. 25, zmienka o W. Diltheyovi). Na tomto základe možno vraj iba analogicky porozumieť druhému človekovi a dejinám. Ignorovanie tejto úlohy prirodzene ruší možnosť akejkolvek plodnej komunikácie. Filozofii

nejde iba o používanie pojmu celku, systému, štruktúry, ani o akúsi opisnú analýzu a logiku týchto pojmov, ale o ich teoretickú genézu, akoby o embryológiu týchto pojmov. Komu je táto problematika neprístupná, zbytočne číta moju knihu. Je to kniha polemická, heuristická a kritická v oblasti dialektiky človeka v celku dialektiky prírody. Pravda, existencializmus a sociálno-demokraticky orientované smery zaznávajú dialektiku prírody a snažia sa chápať človeka jednostranne iba zo stanoviska spoločensko-historickej dialektiky, no analýza základných kategórií vedy ich usvedčuje z omylu. V takejto problematike nemožno byť vyčerpávacím, ale možno raziť cestu riešeniu a vyššej kultúre myslenia. Je pritom ľahostajné, či sa vynechá jedno, alebo druhé meno, ktoré zaujíma špecialistu v psychológii, ale nereprezentuje spomenuté riešenie. Ani najúplnejší súborný referát nenahradí jediný myšlienkový postup, ktorý logicky vyjasňuje spomenuté problémové pojmy. *Aj keby som bral ohľad na všetky uvedené pripomienky a námietky, nič to nezmení na základnej koncepcii knihy.* Úsporné psychologické prehľady a fakty tu poskytujú iba príležitosť, aby sa ukázala konzistencia psychologických faktov, ich relatívna rozpornosť a ich dynamickosť. Používam metódu, ktorá ukazuje logickú priezračnosť pojmu obsažného celku v intuitívnoobsahovej rovine logiky a je schopná zapájať psychologické fakty do zrozumiteľných súvislostí. V tejto súvislosti pripomínam aj faktorovú analýzu, takže opäť tvrdenie recenzie je nepravda. Píšem: „Táto logika má veľký význam pre logickú i matematickú analýzu faktorov a principiálne predstavuje logickú konštitúciu pojmu obsažnej štruktúry, totality, ako ho chápal F. Krueger.“ (s. 174).

Ide v princípe o dialektickomaterialistickú, kategoriálnu analýzu, aplikovanú na problém neodcudzeného, spoločenského, rodového človeka, o človeka antropologicky typického čiže normálneho. *Človek historických záujmov robotníckej triedy je*

človek z aspektu historického materializmu, tu však ide o aspekt dialektiky prírody. Riziko pokusu je veľké. Tu nejde totiž iba o názory, ale priamo o osobnostné antagonizmy, o najťažšie, nevyliciteľné povahové nenávisti. Sú naozaj povahy, ktoré konštitucionálne nenávidia filozofiu a kultúru. Okrem toho existuje ideový triedny boj.

Pre recenzenta moja kniha nespĺňa očakávania „v istom a jasnom zázemí filozofie človeka“, keď sa predtým vyhlásilo, že „Erich Fromm a vôbec neofreudizmus vytvoril na báze freudizmu akoby filozofiu človeka modernej doby“ (s. 324). Nevieť, nakoľko pozná recenzent neofreudistov, či tak ako moju knihu. Ich báza je totiž *adlerovská*. Nech si uznáva „filozofiu človeka“, ktorej zázemie nepovažujem ani za isté a ani za jasné, ale za celkom *jednostranné*, popierajúce dialektiku prírody a človeka. Áno, som proti, ale nenatískam svoje pokusy o riešenie. Naopak, chcem byť vďačný za každé seriózne poučenie. Ako ma má poučať recenzent? Tvrdí totiž, že som vynechal zmienku aj o *Fenichelových, Horneyovej, Alexandrových, Fromových* typológiách (s. 326), kým vlastne o nich hovorím na s. 199–201, a pritom ostatné neuvádzané typológie staviam do horizontu slovami, že „typológií je neprehľadný počet“ (s. 181) a že „vývoj typológie je neukončiteľný“ (s. 199).

Tvrdí dokonca, že som vynechal zmienku o *Eysenckovej* kontraverzii s *Guilfordom*, hoci ju uvádzam na str. 172. *Eysenckov* pojem neuroticizmu sa totiž stretáva s ostrou kritikou *Guilfordovou*, ktorý ho považuje za artefakt problematických techník faktorovej analýzy. Aj u nás niekedy faktorovú analýzu považujú za metódu, ktorou psychológovia objavujú, čo už aj tak vedia.

Principiálna orientácia v metodológii psychológie, akú vyžadujem, neznamená odbornícku informovanosť, ale práve iba principiálnu. Principiálnu informáciu som však nevynechal, hoci sa mi to neprávom

vyčíta. Píše: „Nespomína ani... metodológiu gestaltistov vôbec, ktorí práve najvýraznejšie splňajú autorovu požiadavku metodologického centrovania do pojmu totality osobnosti“ (s. 324). Hovorím naproti tomu: „Príčinou prelomu vo vývine vedy je nové zhodnotenie teoretických pojmov a dezabsolutizácia extrospektívnej skúsenosti. V psychológii vznikli štrukturalistické teórie (F. Krueger, Ph. Lersch a i.), ktoré vychádzajú z rôzne koncipovaného pojmu štruktúry“ (s. 45). *Útvarovú psychológiu výrazne pripomínam na s. 11, 19, 72 W. Koehlera, ktorý bol spolu s M. Wertheimerom hlavným predstaviteľom, útvarovej psychológie sa priamo dovoľávam* (s. 103).

Prirodzene informácia o metodológii rôznych smerov patrí do historického prehľadu, a nie do kapitoly o metódach rozoznávania osobností v presne vymedzenom chápaní. Tam sa aj nachádza najvýznamnejšia informácia. Ak by niekto chcel študovať jednotlivé školy, prirodzene sa bude informovať aj o ich metódach.

Od recenzenta sa žiada, aby seriózne informoval verejnosť o zmysle textov, nenahrádzal texty výkladmi, nemrzal ich, nekládol nezmyselné požiadavky, nepestoval maximalizmus. O vzťahu filozofie a psychológie hovorím doslova: „Psychológia pritom metodologicky vychádza z pozície empiricko-experimentálnej vedy, ktorá síce predpokladá základné gnozeologické kategórie a prinajmenej implicitným spôsobom ich aj používa, no líši sa od filozofie, ktorá práve tieto základné kategórie analytickou, neklasifikačnou indukciou vyvodzuje a v ďalšom výskume synteticky aplikuje. Preto filozofické riešenie problému osobnosti sa metodologicky líši od psychologického riešenia, lebo je uvedomelou analýzou problému osobnosti z hľadiska kategórie totality, ktorej základ filozofia presným logickým rozborom nachádza v sebapoznávacom akte logického vedomia“ (s. 8). Je jasné, že druhú vetu nemožno od prvej oddeliť, pretože prvá je dôvodom pre druhú. V druhej vete je

dôraz na podtrhnutom výraze, ktorý má v zmysle vety centrálny význam. „Uvedomelosť“ tu značí *teoretickú uvedomelosť* na úrovni *logického rozboru, logickej konštitúcie kategórie totality*. Práve rozbor a genéza kategórie totality, metaforicky akoby výroba tejto kategórie, je špeciálnou úlohou filozofie ako „seba samu konštruujúcej cesty“ (Hegel, Lenin), a nie psychológie, ktorá sa problémovo zameriava priamo na fakty a kategóriu totality používa ako nástroj — nielen implicitne v materiáli, ale aj explicitne v metóde — bez jej noeticko-logického skúmania v zmysle noogenézy. Takto veda používa napr. aj kategóriu príčinnosti, ale samu kategóriu ako problém skúma filozofia. To, pravda, neznamená, že funkciu filozofie tu a tam nemôže vykonávať ten-ktorý vedec, psychológ, aj keď to nepatrí k špeciálnej problematike jeho odboru. Čo však z tohto stanoviska urobil recenzent, ako prezentuje verejnosti jeho zmysel? Píše: „Z povedaného vyplýva, že psychológia „neuveďmele“ analyzuje osobnosť z hľadiska netotálneho človeka a základom jej analýzy nie je sebapoznávaci akt logického vedomia“ (s. 324). Zo zmyslu vety sa vyškrtol pojem *presného logického rozboru v zmysle noogenézy* a vzniká zmračený text, ktorý sa berie ako argument mojej údajnej metodologickej chyby. Noogenéza je však vyšší akt než prostý sebapoznávaci akt logického vedomia a jemu primeraná uvedomelosť. Motoru a manipulácii s ním možno perfektne rozumieť, ale neznamená to rozumieť konštruovaniu a výrobe. Filozofická uvedomelosť kategórií a ich logiky patrí však do tejto druhej varianty uvedomelosti, pričom tvorenie pojmu neznačí tvorenie jeho predmetu.

Recenzent zachádza podivne aj s inými textami. Spomeniem napr. údaj o MMPI, ktorý považujem za správny a ktorý som prevzal z literatúry.² „Minnesotský test je zameraný na 504 symptómov, ktoré pri-

² MEILI, R.: Lehrbuch der psychologischen Diagnostik, 1955, kapitola o dotazníkoch.

chádzajú do úvahy v psychiatrii“. Ako však sa prezentuje verejnosti toto jasné stanovisko? Píše: „Podobne je nesprávny údaj o Minnesotskom teste, ktorý má 550 otázok a nie 504 symptómov, ako udáva autor (s. 67), a má 9 klinických škál (a nie psychiatrických!) a 4 škály „validity“ (s. 325). Čitateľ by si podľa toho myslel, že pripisujem Minnesotskému testu 504 symptómov, čo je zrejma myšlienková inkoherencia, a 9 psychiatrických škál, čo sa podčiarkuje dokonca výkričníkom. To je však akme tejto metódy recenzovania, ktorá si priamo pre účel, posväcujúci prostriedky, upravuje text. V skutočnosti otázky sú zamerané na symptómy, napr. *hypochondrie, depresie, hystérie, psychopatie, paranoje, schizofrénie ap.* Otázok môže byť viac a symptómov menej.

Viackrát sa vytýka, že som necitoval Rubinštejna a Miasiščeva. No v knižniciach u nás boli najčastejšie poruke Levitov a Kovalev, ktorých koncepcie sa podstatne nelíšia od spomínaných. Oba prví autori sú mi známi a ich názor, že vonkajšie činitele pôsobia prostredníctvom vnútorných, je totožný s názorom, ktorý vyplýva aj z mojich analýz, totiž, že psychologický charakter je fenotyp, ktorý vzniká predovšetkým na základe spoločenskej interakcie, aj keď tá tvorí z materiálu dedičnosti a prostredníctvom vnútorných činiteľov (s. 54). Tak tiež ich pojem „komplexnosti človeka“, ľudskej schopnosti „sebapredmetného uvedomelého poznania“ je len iný výraz pre pojmy, ktoré sám nezávisle razím od r. 1945, pojmy, ktoré rozpracúvam v ZSSR priaznivo citovanej knihe *Základy infinitezimálnej logiky a jej axiomy*.³

Ak si recenzent myslí, že som mal na mysli „nejakú psychológiu osobnosti, personológiu, ktorá už dávno nestojí v strede pozornosti bádateľov psychológie osobnosti“ (s. 325), a to v súvislosti s jeho imputáciou, že podľa mňa psychológia

skúma „neuvedomele“, „netotálneho človeka“, tak je len obeťou vlastnej fikcie. Recenzent také fikcie ľahko tvorí. Kým napr. na počiatku ešte vie, že ku kopaniu tunela z dvoch strán vrchu nevedomosti prirovnávam historický vzťah filozofie a psychológie k problému osobnosti, na konci som už nepodareným kopáčom tunela ja sám, ktorému hrozí zasypanie, hoci som len človekom, ktorý sa teší z výsledkov vedeckej revolúcie 20. storočia. Sám sa stotožňuje s mojim stanoviskom, že psychológia osobnosti, ktorá neanalyzuje osobnosť z hľadiska totálneho človeka, dávno nestojí v strede pozornosti bádateľov, no nazdáva sa, že ma o tom musí poučiť a uzatvára na zastaranosť môjho názoru.

Žiaľ, musel som pracovať aj podľa výpiskov, hromadených celé roky, ktoré niekedy nebolo možné v potrebnom čase skontrolovať. Tak sa mohli do rukopisu dostať nepresnosti najmä v priebehu viacerých opisovaní a apretácií. Skontroloval som si rukopisy a záznamy a zistil som, že psychiatria Cattella uvádzam pôvodne ako „Cattell“ a osobitne uvádzam psychológa ako R. B. Cattella a vždy ho správne píšem. Nie je to výhovorka, ale usudzujem, že iniciálky psychologovho mena a chybná transkripcia dostali sa do textu neskôr pri mechanickej apretácii a opisoch. Z kontextu však vyplýva, že myslím psychiatriu Cattella, o ktorom predsa platí, že má zásluhy o vývin metód výskumu osobnosti.

Recenzent, taký citlivý na presnosť, odrazu sa stáva nepredstaviteľne nepresný v ďalšej námietke. Píše: „V názve autor sľubuje analýzu normality osobnosti, tento sľub nesplňa; píše 150 strán o teóriách osobnosti (!), problémoch, koncepciách a typológiách, a len asi 50 strán venuje problematike normality a etiky! (s. 325). Tieto riadky sú skutočnou karikatúrou textu. O typológiách totiž píšem po kapitole *Filozofia človeka a problém normality* a po kapitole *Analýza pojmu normality osobnosti* a táto kapitola o typológiách

³ Iz istorii marksistsko-leninskoy filosofii posle vtoroy mirovoy vojny, Moskva 1961, s. 140, II.

tvorí tretiu synteticko-kritickú kapitolu o normalite. Za ňou nasleduje záverečná kapitola o etike, ktorá má sama 30 strán. Spomenuté syntetické kapitoly o normalite majú samy 66 strán. Syntetické kapitoly o normalite spolu s kapitolou o etike majú teda 96 strán, čo je pre recenzenta asi 50 strán. *O koncepciách a teóriách osobnosti* píšem v kapitole, ktorá má 14 strán, z toho psychológii venujem 4 strany. V Náčrte teórie osobnosti, v ktorej analyzujem psychiatricky významné črty dimenzie osobnosti, v druhom oddiele už priamo z rôznych čiastkových aspektov analyzujem normalitu osobnosti. Celkove priamo o normalite hovorím na 126 stranách, kým ostatok je nevyhnutná príprava. Celá kniha má 233 strán.

O osobnosti píšem: „Osobnosť je takto skutočne súhrnom spoločenských vzťahov, spôsobov koexistencie v tom zmysle, že osobnosť tieto vzťahy ako vlastnosti jedinca v ich ľudskom špecifiku podmieňuje, pričom tieto vzťahy v ich hromadnej súvislosti zároveň vytvárajú podstatu spoločnosti“ (s. 150). Pravda, ide tu o chápanie osobnosti v zmysle prírodnospoločenského a o blokovanie existencialistických výčítiek, že takto pochopená osobnosť musí byť pasívna a teda bez vlastného aktívneho princípu osobnosti. Treba na jednej strane blokovať sociologizmus a na druhej biologizmus, chápať spoločnosť nielen ako protiklad jedinca, ale ako spoločenské bytie, súvis faktorov, a spoločenské vzťahy nielen ako produkt praxe, ale ako konkrétnu individuálno-spoločenskú prax. Praxou jedinec reaguje na spoločenské vplyvy, praxou vytvára spoločenské vzťahy, spoločnosť, ktorá pôsobí spätnou väzbou. Sám človek je však produktom prírody, pokiaľ ide o jeho základnú antropogézu, na ktorú nadviazal ďalší vývoj. *Blokovanie existencialistických výčítiek v našich podmienkach značí rozvinúť celé prírodno-spoločenské hľadisko na osobnosť, urobiť analýzu jej dialektikomaterialistického aspektu.* Toto nevyhnutné uplatnenie koncepcie v tomto smere neznamená

nezhodu s marxistickými charakterologickými školami, ale práve ozrejenie ich evolučno-dialektického princípu. Charakter pritom nie je nejaký formálny skelet psychiky, daný dedičnými dispozíciami. Proti biologizácii hovorím na rôznych miestach, najmä na s. 198, 11. *To je vyslovene namierené proti jednostrannému viazaniu charakteru na konštitúciu, ako ho u Kretschmera kritizoval Pavlov.* Proti Klagesovi píšem: „*Intelekt nie je protivníkom tvorivej duše-osobnosti*“ (s. 161). Nosnou tézou knihy je tvrdenie, že vlastný, špecifický charakter človeka s jeho jadrom svedomia vzniká v spoločenskej interakcii, pričom predpokladám nevyhnutnosť faktora tradície, ktorá predovšetkým, a nie teda dedičnosť, prevažne fixuje produkty ľudských schopností a praxe. Pritom na s. 161 a s. 106 ukazujem na ľudský špecifický súvis medzi dedičnosťou a spoločnosťou, súvis, ktorý je syntézou i prekonaním tak biologizmu, ako aj sociologizmu. Píšem: *Takto je zrejmé, že dedičné špecifikum človeka, jeho konceptualizačná predispozícia je dôvodom nevyhnutnosti spoločenského faktora vo vývine osobnosti* (s. 106). Z výkladov je jasné, že ľudská fylogenetická tendencia prekračuje hranice animálno-biologickej fylogenetikkej tendencie, ktorá zahŕňa najmä prirodzený a pohlavný výber spolu s dynamikou mutácií. Ukazujem najmä na fakt, že sa ľudská reč nededí (s. 106).

Ďalej ukazujem na vnútornú logiku štruktúry duševných schopností vplyvom vývinu konceptualizačnej schopnosti. Situačný intelekt, zdokonalený schopnosťou pojmotvorby, oslabuje význam inštinktu v človeku a umožňuje vznik vôle, a to zo *zameriavacích a regulačných* biologických mechanizmov reflexu cieľa. Používam pritom síce staršiu, zaužívanú terminológiu, ale nezaujatý čitateľ ľahko poznáva, že vôľu chápem komplexne, dialektickodeterministicky, a to s jej tvorivou, vývojovou slobodou. Vzťah vedomia a nevedomia nemôžem chápať freudovsky, pretože mi v tom bránia základné kategórie modernej

vedy. Nemožno prijať jednostranné prece-
nenie nevedomých faktorov, a to ani v ko-
nečnej formulácii starého Freuda. Ak sa
odstránia deprivácie v oblasti duchovných
motivácií, pri normálnej dedičnosti mení
sa podstatne aj zameranie osobnosti, a to
bez podstatného konfliktu s nevedomím.
Naopak, najhlbšia tendencia biologického
nevedomia a najvyššie vedomie, skoncen-
trované v dialektických pojmoch, sú v naj-
hlbšom súlade. Problému nevedomia sa
zásadne vyhnúť nemôžem, ak logicky kon-
štituujem pojem materiálnej štruktúry ale-
bo obsažného celku, a tým stanovujem aj
jeho hĺbkovú dimenziu.

Kvalitatívne stupne vývoja osobnosti,
kvalitatívna dimenzia osobnosti (primitív-
nosť, elementárnosť, kultúrnosť, dialektici-
ta) vyplývajú z dialektiky vývoja. *Recen-
zent pre údernosť výčítky vynechal dia-
lektičnosť ako najvyšší stupeň, čím celej
tejto partii vzal jej vnútorný zmysel.* Na-
miesto toho uvádza, že k takému dimen-
zovaniu nedospela ani jedna psycholo-
gická škola. Ale však možno požadovať,
aby autor filozofickej práce hovoril len to,
čo je už prijaté, známe? Mám právo čer-
pať aj zo svojej praxe pedagóga a lekára.

*Celou recenziou preniká omyl, akoby
som písal psychologický traktát, a preto
som mal urobiť to a to. Avšak aj keby
som všetko splnil, čo nie je vôbec ťažké,
na podstate knihy, ako som uviedol, na jej
záveroch to nič nemení.* Závažných ná-
mietok ani niet, pretože všetko, čo sa mi
vyčíta, že v knihe je, v knihe nie je, a čo
sa vyčíta, že v knihe nie je, buď v knihe
je, buď v nej nemusí byť. Vynikajúcich
autorov psychologov, ktorých som neuvie-
dol, je omnoho väčší počet, než koľko sa
mi vyčíta. Záujemcom by som mohol po-
skytnúť kufríky výpiskov, súborných re-
ferátov. Mnohí psychológovia prijali s prí-
jemným prekvapením informáciu o svojom
odbore práve vo filozofickom diele.

Vyčíta sa, že pojem „konformity“,
ako ho používa autor, nie je vôbec v psy-
chológii, ani sociálnej psychológii, ba ani
vo filozofickej antropológii známy, „ne-

konformnosť je podľa neho totožná s ab-
normitou“ (s. 328). Vskutku však inkri-
minovaný text sa týka *dominancie typickej
štruktúry* a konformnosti ostatných funkcií
s touto štruktúrou. Recenzent znova vy-
púšťa dôležitý aspekt, takže je potom ne-
jasné, že ide o „konformnosť“ ako vnú-
troštruktúrnú jednotu, o „proporcionalitu“
známu v teórii psychopatií. Načo tu treba
chodiť do školy k E. L. Walkerovi
a R. W. Heynsovi, hoci ich ako
autorov nezaznávam? Ak sa recenzent
nazdáva, že ľudská fylogenetická tenden-
cia je niečím neznámym, čím definujem
neznámu normalitu, nech nezabúda, že to
nemôže pripustiť nikto, kto uznáva pojem
rodového, neodcudzeného, spoločenského
človeka. Bolo by však treba ignorovať mo-
je analýzy, aby sa tvrdilo, že *smer, obsah
a dominantna* ľudskej fylogenetickéj ten-
dencie je neurčiteľná. *Fylogenetická ten-
dencia sa vôbec uznáva ako biologický
normotvorný faktor.*⁴ Okrem toho moje
analýzy, pokiaľ ide o kreativitu normo-
osobnosti, koincidujú s *transkultúrnymi*
výskumami napr. E. D. Bonda, s de-
saťročným harvardským experimentom.
Sériu by bolo možné rozmmnožiť o ďalšie
práce a opisy normálnych osobností, aj
sovietske.

Pravda, moje názory nemusia byť prí-
jemné, no nemožno im uprieť zdôvodnenie.
Ukázalo sa totiž, že *historické záujmy pro-
letariátu, ako ich teoreticky sformuloval
marxizmus, predstavujú vo svojej jednote
tendenciu, ktorá sa v hodnotosmernom za-
meraní stotožňuje s tendenciou fylogene-
tického vývoja môjho chápania. Normálny
človek môjho chápania je človek rodový,
typický, neodcudzený, spoločenský.* Iným
slovom — morálka historických záujmov
je v princípe morálka antropológicky ty-
pického človeka. *Taký človek sa vyskytuje
v každej triede a potom, ak je informo-
vaný a nijaký záujem neprekáža, hľadá*

⁴ Arzt und Philosophie, Berlin 1961, 173,
cit. CAREGORODCEV, G. I.: Dialektický
materializmus a medicína, Bratislava 1965,
s. 239.

sympaticky na historické záujmy proletariátu, obsah to jeho triedneho boja, v ich výraznej rýdzosti. Spojenie medzi antropologicky normálnym človekom a historickými záujmami proletariátu tvorí pritom sociálny typ človeka práce, ktorý sa v najväčšej početnosti nachádza medzi pracujúcim ľuďom a zvlášť medzi robotníctvom. Ak sa tento človek práce ocitá v situácii robotníckej triedy, nevyhnutne sa začína triedny boj s obsahom historických záujmov. Píšem: Človek práce je elementárnu tvorca vnútorne vyrovnaných, prosperujúcich civilizácií a kultúr. Jeho triedny boj je principiálne inšpirovaný mentalitou normálneho človeka, všeludskou tendenciou. Je to boj proti triedam a vzťahom, ktoré vývoj spoločnosti ako celku na plný ľudský tvar reprimujú (s. 220). Logika hovorí, že je nekorektné nechať pritom na nevyhnutné etapy vývoja.

Pri výbere literatúry ma viedla snaha uvádzať knihy, ktoré skôr vedú ku hľadaniu stanovísk, než také, ktoré ich už hotoové poskytujú, predovšetkým, ak ide o západnú literatúru. Zdalo sa mi to ideologicky zodpovednejšie. Nič neprekáža tento materiál doplniť pri súčasnom prehĺbení kategoriálnej analýzy, ktorá sa aj v sovietskej filozofii a metodológii dostáva na popredné miesto. Teóriu, ktorú som predložil, inde menujú s uznaním *evolučno-dialektickou*.⁵

Recenzia je nadvísaná ako *Osobnosť vo svetle filozofie*, ale práve v nadpise uvedený plán neplní. Nezmyselné požiadavky sa tu triedajú s nepravdami, deformáciami zmyslu, s jediným zjavným cieľom knihe škodiť (s. 162). Preto aj ostane navždy dokumentom histórie kníh.

Juraj Čiger

OSVIETENSKÝ IDEÁL H. S. SKOVORODU

(K 250. výročiu jeho narodenia)

V dejinách domarxistickej filozofie na Ukrajine zaujíma Hryhorij Savyč Skovoroda (1722—1794) jedno z popredných miest. Jeho humanistická filozofia, náboženská skepsa a úprimný demokratizmus živili dielo prvého klasika ukrajinskej literatúry Ivana Kotlarevského — autora protinevoľníckej travestie Enejida (1798), činnosť tajného Cyrilo-Metodejského bratstva (1845—1847) — prvého slavofilského spolku na Ukrajine, a dokonca aj dielo T. Ševčenko, ktorý už stál na pozíciách revolučného demokratizmu. Ako hlboko zakorenilo Skovorodovo dielo na Ukrajine, svedčí veľký počet legend o ňom, ktoré žijú v ľuďoch aj dodnes, a majstrovské stvárnenie jeho obrazu v mnohých žánroch

ukrajinského umenia, nevynímajúc ani filmového (I. Kavalieridzeho film Skovoroda).

Skovoroda patrí k tomu druhu mysliteľov, ktorých život nie je menej zaujímavý ako ich učenie. To veľmi dobre postrehol L. N. Tolstoj v svojej práci o ukrajinskom mysliteľovi. Skovoroda žil tak, ako učil, a učil tak, ako žil. Pochádzal z ľudu, bol synom prostého kozáka z dediny Čornuchy na Poltavsku. Po štúdiách v Kyjevsko-Mohylanskej akadémii, kde o. i. učil sa aj Lomonosov, cestoval v rokoch 1750—1753 po Európe a sú doklady aj o jeho pobyte v Bratislave a domnienky o pohostinských prednáškach v Trnave. V cudzích krajinách študoval život a kultúru iných národov, obohacujúc takto vlastnú vedomosť a skúsenosti. Po návrate domov prednášal na perejaslavskom a charkovskom kolégiu a po konflikte s predstavenstvom viedol až do konca života

⁵ KÜHNE, G. E.: Nosologische Gesichtspunkte an dem Beispiel psychopharmakologischer Störeffekte, in: Psychiatrie, Neurologie und medizinische Psychologie, 9, 1965, s. 324—329.